

4.3. Об'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства

суспільних відносин забезпечити суцільне, відносно закінчене регулювання [7, с. 248, 249].

Слід указати, що в аграрному праві виділяється певна система правових інститутів, до яких дослідники пропонують відносити, наприклад, інститути правового регулювання агроінноваційної діяльності [8, с. 9], аграрних бірж, відповідальності за порушення аграрного законодавства, якості сільськогосподарської продукції, продовольчої безпеки населення, аграрного ринку, кредитування сільського господарства України, бюджетного фінансування АПК України [9, с. 125]. Проте, на наше переконання, про формування того чи іншого правового інституту в аграрному праві слід вести мову передусім при існуванні відповідних аграрно-правових норм, закріплених на рівні закону. Такі норми мають становити основу відповідного правового інституту, бути його серцевиною, навколо якої об'єднуються норми права, вміщені в інших нормативно-правових актах, зокрема підзаконних.

З огляду на викладене навряд чи можна стверджувати те, що існує такий галузевий інститут саме аграрного права як інститут агроінвестиційної діяльності. У чинному аграрному законодавстві України закріплюється певна сукупність правових норм, що визначають особливості інвестиційних відносин та інвестиційної діяльності у сфері сільського господарства, але вони належать до різних галузей права. Отже, інститут правового регулювання інвестиційних відносин має міжгалузевий характер, а нормами аграрного права здійснюється спеціалізація правового регулювання суспільних інвестиційних відносин у сфері сільського господарства.

4.3. Об'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства

Наукові дослідження правових проблем інвестування у сферу сільського господарства є нечисленними, а праці, присвячені саме об'єктам інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, взагалі відсутні. Зважаючи на це, необхідно схарактеризувати об'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства й дати їх класифікацію.

У ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-ХІІ, що визначає загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України,

указано, що об'єктами інвестиційної діяльності може бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди й оборотні кошти в усіх галузях та сферах народного господарства, а також цінні папери, цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права. Отже, як бачимо, законодавець закріплює дещо ширше коло об'єктів інвестування, що безпосередньо торкається і сфери сільського господарства.

З аналізу зазначеного законодавчого припису науковці роблять висновок про те, що об'єктами інвестиційних правовідносин, по-перше, є інвестиції, тобто майно, у тому числі основні фонди та оборотні кошти, якікладаються у сільськогосподарське виробництво. До оборотних коштів належать: цільові грошові внески, цінні папери, науково-технічна продукція, об'єкти інтелектуальної власності, менеджмент (управлінська діяльність). По-друге, об'єктом інвестиційних правовідносин є сфера підприємницької діяльності, в розвиток якоїкладаються інвестиції. Такими об'єктами в сільському господарстві можуть бути: сільськогосподарське виробництво — рослинництво і тваринництво, виробництво, закупівля сільськогосподарської техніки, транспорт, підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, її зберігання, транспортування і реалізації [3, с. 7].

Щодо характеристики названих об'єктів, то, наприклад, В. І. Семчик зазначає, що в галузі АПК об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути: будь-яке майно, земельні ділянки, основні виробничі фонди, призначені для виробництва сільськогосподарської продукції та її первинної переробки, зберігання, транспортування і реалізації виробленої продукції, науково-технічні досягнення, прогресивні технології, паливні та енергетичні ресурси, хімічні засоби захисту рослин і тварин, підвищення родючості ґрунтів, кошти, праця робітників і спеціалістів сільського господарства [2, с. 31]. Охарактеризуємо названі об'єкти детальніше.

З приводу майна як об'єкта інвестиційних правовідносин зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 190 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. № 435-IV майном вважаються: окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Свого часу В. М. Єрмоленко цілком слушно запропонував застосування терміна «майно сільськогосподарського призначення», яке науковець порівняно з іншим майном вирізняє за низкою специфічних ознак: (а) застосовується тільки в сільськогосподарському виробничому процесі; (б) неможливо перепрофілювати для інших видів господарської діяльності в пер-

4.3. Об'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства

вісному, незмінному вигляді; (в) проектується спеціалізованими конструкторськими бюро й проектно-кошторисними відділами; (г) випускається спеціалізованими виробниками; (г) підлягає обов'язковій сертифікації чи експертизі як сільськогосподарське [10, с. 170]. Зрозуміло, що до такого майна належить сільськогосподарська техніка, що використовується в рослинництві й тваринництві. Вважаємо, що наведені ознаки дозволяють досить чітко виокремити особливі майнові об'єкти (майно сільськогосподарського призначення) інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства серед інших об'єктів.

Звісно, інвестувати у сфері сільського господарства можна і в інше майно, що не належить до сільськогосподарського, а також в основні виробничі фонди (тобто засоби праці, які багаторазово беруть участь у виробничих процесах, зберігають при цьому натуральну форму, поступово, в міру зношування переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції та служать більше одного року), призначені для виробництва сільськогосподарської продукції та її первинної переробки, зберігання, транспортування і реалізації виробленої продукції, а також шляхом надання коштів як інвестицій.

Отже, майно як об'єкт інвестиційних правовідносин узагальнено можна схарактеризувати як певні матеріальні цінності й кошти, які вкладаються інвесторами та використовуються учасниками в процесі інвестиційної діяльності й спрямовуються на виробництво продукції і розвиток певної галузі економіки з метою отримання прибутку чи певного соціального результату [2, с. 31].

Інвестувати можна також і в майнові права у сфері сільськогосподарського виробництва. Це можуть бути права користування певними майновими об'єктами, природними ресурсами або ж навіть і право на майновий пай. Тому й майнові права слід вважати об'єктами інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства.

Одним із найважливіших інвестиційних об'єктів у сфері сільського господарства є земельні ділянки, і насамперед сільськогосподарського призначення. За твердженнями фахівців, землі аграрного сектору України оцінюються в грошовому еквіваленті в сумі понад 100 млрд дол. США. І саме ринкова вартість землі є основним засобом «протягування» інвестицій, у тому числі й іноземних, у сферу сільськогосподарського виробництва. Найбільше іноземних інвестицій у сферу сільськогосподарського виробництва — понад 40 дол. США на 1 га сільськогосподарських угідь — змогли залучити країни з найглибши-

ми ринковими перетвореннями в аграрному секторі економіки (Естонія, Литва, Латвія). Рівень же таких інвестицій в Україні у розрахунок на 1 га сільськогосподарських угідь становить близько 19 дол. США [11, с. 131]. Які ж заходи слід ужити для підвищення інвестиційної привабливості земель сільськогосподарського призначення?

На думку П. Ф. Кулиничча, в окресленій сфері необхідно: (а) запровадити систему організаційно-правових заходів щодо консолідації земель сільськогосподарського призначення; (б) створити Державну службу охорони ґрунтів; (в) вдосконалити правовий режим сільськогосподарських угідь із багаторічними насадженнями (садів, виноградників, хмільників тощо); (г) удосконалити правове регулювання меліорації земель [2, с. 114—137]. На наш погляд, до усього викладеного слід додати необхідність запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, зокрема, з метою залучення інвестиційних ресурсів у вигляді грошей під заставу (іпотеку) таких земель.

Щодо такого об'єкта інвестування, як підвищення родючості ґрунтів, то він безпосередньо пов'язаний із використанням земель сільськогосподарського призначення і полягає не лише в дотриманні правил сівозмін, визначених у проекті землеустрою відповідного аграрного суб'єкта господарювання (як це передбачено Законом України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 р. № 858-IV та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» від 11 лютого 2010 р. № 164), а й у необхідності законодавчого закріплення пільг (передусім податкових) для тих товаровиробників, які інвестують у підвищення родючості ґрунтів.

Важливими об'єктами інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства є науково-технічні досягнення, прогресивні технології, тобто результати науково-технічної діяльності, селекційні досягнення (як у рослинництві, так і в тваринництві), що забезпечують прогресивний розвиток виробництва. До таких об'єктів інвестування, що є об'єктами права інтелектуальної власності певної особи, у сфері сільського господарства належать сорти сільськогосподарських рослин і породи сільськогосподарських тварин.

В аграрно-правовій літературі справедливо стверджується, що якщо проаналізувати зміст Цивільного кодексу України та Закону України «Про племінну справу у тваринництві», то можна зробити висновок про відсутність тотожності між визначенням суб'єкта права ін-

4.3. Об'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства

телектуальної власності та суб'єкта племінної справи у тваринництві. Зокрема, суб'єктами, що можуть володіти правами інтелектуальної власності на породу тварин можуть бути як автор, так й інші особи, які набули майнових прав інтелектуальної власності на породу тварин за договором чи законом [12, с. 403]. Більше того, спеціальне законодавство про винахідництво не визнає породу тварин винаходом, тому вона не підлягає процедурі патентування. На відміну від цього, згідно із ч. 1 ст. 3 Федерального Закону Російської Федерації «Про селекційні досягнення», підлягають патентуванню і селекційні досягнення. Частина 1 ст. 1003 Цивільного кодексу Республіки Білорусь передбачає, що права на нові породи тварин охороняються за умови видачі патенту. Слід погодитися з тим, що це свідчить про повну беззахисність власників селекційних досягнень у тваринництві на міжнародному ринку перед споживачами і селекціонерами-дослідниками тих країн, які поширили режим патентування на результати селекційної діяльності. Будь-який селекціонер зазначених країн може скористатися досягненнями українських колег, видати їх за свої власні, закріпивши права на них патентом. Наша країна змушена буде купувати по суті вітчизняні результати селекційної роботи [10, с. 207]. Зазначені проблеми також стримують інвестування в селекційні досягнення для їх запровадження в сільськогосподарське виробництво.

Серед об'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства слід назвати й різноманітні матеріально-технічні ресурси (паливні та енергетичні ресурси, хімічні засоби захисту рослин і тварин, насіння, добрива та ін.). Адже навіть за наявності земель сільськогосподарського призначення без наявних матеріально-технічних ресурсів виробництво сільськогосподарської продукції здійснювати неможливо.

Непересічне значення як об'єкт інвестування у сфері сільськогосподарського виробництва має праця робітників і спеціалістів сільського господарства. Адже безпосередньо завдяки фізичній активності названих осіб, їх навичкам, здібностям та вмінням, здатності до праці «приводяться в рух» землі сільськогосподарського призначення, наявне майно, матеріально-технічні ресурси з метою виробництва сільськогосподарської продукції.

Як вказує О. М. Браніцький, саме сьогодні, коли подальший розвиток науково-технічного потенціалу є чинником дедалі більшого використання досягнень науки в сільському господарстві, зростає необхідність у збільшенні використання праці спеціалістів

сільського господарства. Так, ураховуючи процеси реформування сільськогосподарських підприємств, необхідність нарощування обсягів виробництва, середньорічну плінність фахівців, заміщення вакантних посад та кількість осіб передпенсійного віку, розрахункова потреба в підготовці спеціалістів сільського господарства різних рівнів становить близько 50 тис. чол. на рік. Звідси слід запровадити сприятливий клімат для залучення інвестицій у трудові ресурси на селі, що дозволить отримати якісний результат — високоосвічених, висококваліфікованих селян [13].

Законодавство України містить і певні заборони щодо об'єктів інвестиційних правовідносин. Так, згідно із ч. 2 ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» забороняється інвестування в об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, установлених законодавством України, а також порушує права та інтереси громадян, юридичних осіб і держави, що охороняються законом.

Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. № 1103-V забороняється промислове виробництво та введення в обіг генетично-модифікованих організмів, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації, то й інвестувати в ці об'єкти до їх державної реєстрації не можна.

Проведене дослідження дозволяє підсумувати, що об'єктами інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства може виступати широке коло об'єктів, — будь-яке майно (у тому числі й майнові права), земельні ділянки, основні виробничі фонди, призначені для виробництва сільськогосподарської продукції та її первинної переробки, зберігання, транспортування і реалізації виробленої продукції, кошти, праця робітників і спеціалістів сільського господарства, науково-технічні досягнення, прогресивні технології, паливні та енергетичні ресурси, хімічні засоби захисту рослин і тварин, підвищення родючості ґрунтів.

Усі названі об'єкти інвестування залежно від їх сутнісних характеристик можна класифікувати на такі групи: (а) майно (у тому числі майно сільськогосподарського призначення, основні виробничі фонди, використовувані для виробництва сільськогосподарської продукції та її первинної переробки, зберігання, транспортування і

реалізації виробленої продукції, кошти, майнові права); (б) земельні ділянки (передусім сільськогосподарського призначення), а також підвищення родючості ґрунтів; (в) результати науково-технічного прогресу, селекційні досягнення (об'єкти права інтелектуальної власності, сорти сільськогосподарських рослин, породи сільськогосподарських тварин); (г) матеріально-технічні ресурси (паливні та енергетичні ресурси, хімічні засоби захисту рослин і тварин, насіння, добрива); (ґ) праця робітників і спеціалістів сільського господарства. Не можуть бути об'єктами інвестування у сфері сільського господарства, зокрема, генетично-модифіковані організми до їх державної реєстрації.

4.4. Суб'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, їх права та обов'язки

Як уже зазначалося, інвестиційні правовідносини у сфері сільського господарства мають свою структуру, а їх елементами є об'єкти, суб'єкти й зміст (права й обов'язки учасників). Вивчення питання про суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства має важливе значення, оскільки безсуб'єктні правовідносини існувати взагалі не можуть.

Стосовно стану наукової розробки питання про суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства, то слід зазначити, що про таких суб'єктів згадувалося при загальній характеристиці названих правовідносин [14]. Але окремі дослідження саме суб'єктного складу інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства поки що не проводилися.

Стаття 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-ХІІ визначає суб'єктів інвестиційної діяльності (а тому й відповідних правовідносин) як інвесторів і учасників, якими можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави. Отже, чітко виділяються дві групи суб'єктів — інвестори та учасники інвестиційних правовідносин.

У загальному розумінні інвесторами вважаються суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності.